

Рецензії

Папанова В. Урочище Сто Могил (некрополь Ольвии Понтийской). – К.: Знання України, 2006. – 278 с.

Якщо зважити на зв'язок Ольвії з грецьким поселенням на сучасному острові Березань, що виникло у VII ст. до н.е., то Ольвія, заснована у другій чверті або близько середини VI ст. до н.е. як складова частина хори Борісфеніди – так, вірогідно, називалося Березанське поселення [1, с. 22], є найдавнішою з північно-причорноморських античних держав.

Можливо тому історія Ольвійського полісу завжди викликала та викликає підвищену увагу дослідників, які пов'язали з її вивченням свої наукові інтереси. Серед них такі знані вчені, як В.В. Латишев, Б.В. Фармаковський, І.С. Забелін, Л.М. Славін, С.Д. Крижицький, Н.А. Лейпунська, Ю.І. Козуб, Г.С. Русяєва, Ю.Г. Віноградов та багато інших.

Проте слід зазначити, що основна маса наукових праць присвячена чи то самій Ольвії, чи то її сільськогосподарській окрузі. До віднедавна існувало лише три монографічних дослідження, де розглядалися матеріали некрополю Ольвії. Це роботи В.М. Скуднової [2], Ю.І. Козуб [3] та М.Б. Парович-Пешікан [4]. Вони присвячені, відповідно, архаїчному, класичному та елліністичному періодам існування некрополю.

Безумовною заслугою автора роботи, котра рецензується, є та обставина, що В.А. Папанова розглянула у своїй книзі [5] усі матеріали, які стосуються ольвійського некрополю, що дозволило їй прослідкувати динаміку його розвитку та послідовно і систематично дослідити такі питання як історія дослідження некрополя, його історична топографія, поховальні та надмогильні споруди, поховальний та поминальний обряди.

Щодо першого питання, то В.А. Папанова виділила чотири періоди вивчення некрополю Ольвії. Перший охоплює кінець XVIII та XIX ст., другий – першу чверть XX ст., третій – 1920–1940 рр., четвертий розпочався у 1946 р.

Дуже важливим був другий етап, пов'язаний з ім'ям видатного дослідника старожитностей Б.В. Фармаковського. Його науковий доробок ретельно розглядається В.А. Папановою [5, с. 34–46]. Як вона цілком слушно зауважила, період, коли некрополь досліджувався Б.В. Фармаковським, був не тільки найбільш плідним у вивченні цієї пам'ятки, а й став чудовою школою для багатьох молодих вчених, які брали участь у розкопках Б.В. Фармаковського. Багато з них згодом стали провідними вченими-антикознавцями.

Щодо сучасного періоду вивчення некрополю [5, с. 57–64], то у ці часи багато зусиль до його дослідження доклала Ю.І. Козуб, якій пощастило, зокрема, вперше виявити ділянку з похованнями перших сторіч н.е. [5, с. 60].

Проте некрополь Ольвії привертав та привертає увагу не тільки професійних археологів, але й шукачів легкої наживи. Особливо широкий розмах набувають грабіжницькі розкопки наприкінці XIX ст., у 20-ті рр. XX ст. та, на жаль, у наші дні.

Друга глава монографії В.А. Папанової присвячена історичній топографії ольвійського некрополя, що функціонував протягом майже тисячі років [5, с. 65–78].

Спершу вона проаналізувала спостереження своїх попередників щодо цього питання. Потім В.А. Папанова запропонувала свій підхід до його вирішення. Серед її основних висновків, на нашу думку, найбільшу увагу заслуговують обґрунтування причин розташування найпізніших ділянок некрополю у безпосередній близькості до міста, що вона пов'язує з послабленням ольвійської держави у цей період і неможливістю ольвіополітів захищати від опоганення святих могил, котрі розташовувалися далеко від поселення [5, с. 76], а також виділення ділянок некрополю, що призначалися для поховання дітей [5, с. 77–78].

Значна частина монографії присвячена розгляду поховальних та надмогильних споруд [5, с. 79–165]. Серед перших вона сперш за все аналізує дані про ямні могили, котрі були основним типом поховальних споруд ольвійського некрополя протягом усього часу його існування. За В.А. Папановою [5, с. 90], якщо у найдавніший період у таких могилах ховали й представників вищої аристократії, то

пізніше вони стали останнім притулком представників середнього та малозабезпечених прошарків мешканців Ольвії.

Далі В.А. Папанова звертається до підбійних могил. Вона зазначає [5, С.99], що такі поховальні споруди у архаїчний та класичний періоди відомі тільки на ольвійському некрополі і навіть, коли вони з IV ст. до н.е. з'являються і у некрополях інших античних міст Північного Причорномор'я, все рівно вони і тоді найбільш поширені саме у Ольвії порівняно з іншими некрополями.

Наприкінці В.А. Папанова розглядає питання про земляні та кам'яні склепи, приділяючи значну увагу склепам Євресивія і Арета, а також склепу під знаменитим Зевсовим курганом, який вона, також як і деякі інші дослідники [6, с. 187–189], вважає усипальницею знаменитого ольвіополіта Калісфена, сина Калісфена.

У заключній частині глави В.А. Папанова [5, с. 123–165] звертається до характеристики надмогильних споруд, що представлені надгробками, олтарями та курганными насипами. Особливо цікавим є її обґрунтований висновок про те, що поховання під курганными насипами у некрополі Ольвії виникають вже у кінці VI ст. до н.е.

У останній главі монографії В.А. Папанова звертається до аналізу поховального обряду [5, с. 166–219]. Зазначаючи, що поховальний ритуал у ольвіополітов був багатограним та складним, вона констатує, що протягом тривалого часу він відповідав загальним давньогрецьким традиціям та був досить консервативним.

Безумовною заслугою автора є публікація у книзі додатків у вигляді архівних матеріалів [5, с. 223–251], що значною мірою розширює джерелознавчу базу дослідження.

Таким чином монографія, що рецензується, є фундаментальною працею, у якій підведені підсумки тривалих досліджень некрополю Ольвії. Якщо казати про її недоліки, то до більш-менш значних належить відсутність у монографії заключної частини, де у короткій формі мали б бути сформульовані основні висновки автора.

Джерела та література

1. Крыжицкий С.Д., Лейпунская Н.А. Ольвия (раскопки, история, культура). – Николаев, 1997.
2. Скуднова В.М. Архаический некрополь Ольвии. – Л., 1988.
3. Козуб Ю.І. Некрополь Ольвії V–IV ст. до н.е. – К., 1974.
4. Парович-Пешикан М.Б. Некрополь Ольвии эллинистического времени. – К., 1976.
5. Папанова В.А. Урочище ста могил (некрополь Ольвии Понтийской). – К., 2006.
6. Русяева А.С. Религия и культура античной Ольвии. – К., 1992.

В. Ю. Мурзін

Лиман І.І. Російська православна церква на Півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 2004. – 488 с.

Сучасний етап розвитку вітчизняної історіографії відмічений помітним зростанням інтересу до проблем історичної регіоналістики. Не залишився поза увагою дослідників і південноукраїнський регіон. В контексті підвищення загальної зацікавленості питаннями духовної історії є цілком логічним, що науковці звертаються і до церковного минулого Півдня. У 2004 році побачили світ одразу три книги докторанта Запорізького національного університету Ігоря Ігоревича Лимана, присвячені різним аспектам історії православ'я на Півдні XVIII–XIX ст. Слідом за археографічним виданням "Православна церква на півдні України (1775 – 1781)" та монографією "Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775 – 1861)" вийшла монографія "Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття", яка являє собою вдалу спробу комплексного дослідження історії православної церкви в південноукраїнському краї 1775 – 1861 рр.

Робота є добре структурованою та логічною за змістом, складаючись з передмови, п'яти глав (1. Стан наукової розробки проблеми та джерелознавча база дослідження; 2. Управління православною церквою в південноукраїнському краї в останній чверті XVIII – середині XIX ст.; 3. Церковно-територіальний устрій Південної України 1775 – 1861 рр.; 4. Структура духовенства регіону; 5. Православна церква та миряни), післямови і додатків.

Представницькою є джерельна база дослідження. У ході підготовки до написання монографії І. Лиман опрацював зібрання 32 архівів, музеїв, рукописних відділів бібліотек України, Росії та Польщі. Зокрема, науковцем проведена суцільна евристика окремих фондів державних архівів